

ภาวะผู้นำในการประยุกต์ใช้ตามหลักสปปุริสธรรม

Leadership in accordance with Sappurissa-dhamma

กาญจนา เทาดี¹
Kanchana Thaodee

บทคัดย่อ (Abstract)

หลักการในการบริหารและการปกครองของผู้มีอำนาจอันเป็นบทบาทที่สำคัญนั้น มีความคล้ายคลึงกันเป็นบางส่วน ทั้งทางด้านโครงสร้างและการนำไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม จุดประสงค์สูงสุด คือความสุขของตนและประชาชนทั้งปวง พุทธพจน์ว่า “ผู้บรรลุจุดหมายปลายทางแล้วไร้ความโศกหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงละกิเลสเครื่องร้อยรัดได้หมดย่อมไม่มีความเร่าร้อน” ทางทุกสายมุ่งสู่ความสุข หลักการในการบริหารและการปกครองทั้งฝ่ายนักปรัชญาการเมืองต่างประเทศและในประเทศล้วนมีจุดประสงค์อันเดียวกัน ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ความเข้าใจ และจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการวางแผนงานนั้นๆ เป็นเข็มทิศชี้ทิศทางไปสู่เป้าหมายของการทำงานในกระบวนการบริหารงาน เป็นที่ยอมรับกันว่าผู้นำหรือผู้บริหารมีบทบาทอันสำคัญยิ่งในการที่จะทำให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

คำสำคัญ (Keywords): ภาวะผู้นำ; หลักสปปุริสธรรม

Abstract

Principles of administration and governance of those with authority, which is an important role are of some similarities, both in terms of structure and implementation. However, the ultimate purpose is the pursue of happiness of oneself and all people. The Buddha's saying is, "Those who have reached their goal and are free from sorrow, freed from all dharmas, and have let go of all the entanglements of defilements, will have no wanderlust." Every path leads to happiness. Principles of administration and governance, both foreign and domestic political philosophers, all have the same purpose. Leaders must therefore have knowledge, ability, and understanding and must play a role in planning that event. It is a compass that points the direction towards the goals of working in the

Received: 2022-04-07 Revised: 2022-04-24 Accepted: 2022-04-28

¹ โรงเรียนบ้านบุรีรัมย์ ตำบลศาลเจ้าโก่ต้อ อำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ Ban Buriram School San Chao Kai Tor Subdistrict, Lat Yao District, Nakhon Sawan Province. Corresponding Author e-mail: Kanchana_Thaodee@hotmail.com

management process. It is accepted that leaders or executives play an important role in achieving work goals.

Keywords: Leadership; Sappurissa-dhamma

บทนำ (Introduction)

จากคำกล่าวที่ว่า “มนุษย์คือสัตว์สังคม” มีเหตุและผลที่เนื่องมาจากวงจรการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในโลกนี้ เกือบทุกเชื้อชาติ ภาษา หรือ ทุกชนเผ่า ต่างก็มีการอยู่รวมตัวกันเป็นหมู่คณะเป็นกลุ่ม เป็นชุมชน และเกิดเป็นสังคม ทั้งนี้เพราะมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ภายในกลุ่มหรือชนเผ่าก็จะมีการจัดระบบระเบียบของสังคมรวมกันเพื่อให้เกิดความสงบสุขและเกิดความเท่าเทียมกันในด้านต่างๆ เมื่อมีคนมาอยู่รวมกันจำนวนมากขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการแต่งตั้งตัวแทน หรือ ผู้แทน หรือ ผู้นำที่จะทำหน้าที่ในการประสานให้คนทั้งหลายได้รับความเท่าเทียม หรือ มีอำนาจในการตัดสินใจ หรือตัดสินใจขาดกรณีที่มีการพิพาท โดยผู้แทนหรือผู้นำจะต้องใช้กระบวนการต่างๆ ในการแก้ปัญหาให้เกิดข้อยุติ หรือนำพาชุมชนและสังคมเดินไปสู่จุดหมายที่ได้ตั้งไว้ การดำเนินการข้างต้นจึงเป็นที่มาของคำว่า “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” โดยผู้ที่สามารถเข้ามาทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นคนที่มีคุณลักษณะให้ความรัก ความศรัทธา และมีความพิเศษกว่าบุคคลทั่วไป ซึ่งครอบคลุมความคิด ความหมาย ทฤษฎี และงานวิจัยของนักวิชาการทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับ “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” มีดังต่อไปนี้

ความหมาย และแนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ และภาวะผู้นำ

ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะผู้นำสำหรับบุคคลโดยทั่วไป ที่มองเห็นผู้ที่ตำแหน่ง ในหน่วยงานต่างๆ ซึ่งเป็นผู้นำหรือหัวหน้างานนั้นๆ ตั้งแต่ระดับสูง ระดับกลาง และระดับต่ำ แต่ความจริงแล้ว ภาวะผู้นำไม่ใช่บุคคลจะมีลักษณะเช่นนี้เสมอไป เมื่อใดที่ผู้นำได้แสดงบทบาทหน้าที่ โดยการใช้อำนาจหน้าที่หรืออิทธิพลสามารถโน้มน้าวชักจูง ชี้นำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ได้แสดงพฤติกรรมอันมีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกลุ่มแล้ว ลักษณะที่ผู้นำแสดงออกมานั้นก็คือความเป็นภาวะผู้นำนั่นเอง ซึ่งโดยทั่วไปนักวิชาการมักจะถือว่า “ผู้นำ” (Leaders) เป็นตัวบุคคลหรือกลุ่มบุคคล (Persons) ส่วน “ภาวะผู้นำ” (Leadership) นั้นเป็นสิ่งที่แสดงออกมา (Actions) จากบุคคลที่เป็นผู้นำอย่างเป็นกระบวนการ ดังนั้น การจะเข้าใจความหมายของ “ผู้นำ” มักจะไม่เป็นปัญหามากนัก ทั้งนี้เพราะจะรู้ว่าใครเป็นผู้นำนั้นก็มักจะพิจารณาจากตำแหน่ง (Position) ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลดังกล่าว

คำว่า “ผู้นำ” ได้ปรากฏอยู่ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษของอ็อกซ์ฟอร์ด (Oxford English Dictionary) ในราวปี ค.ศ.1300 (พ.ศ.1843) หรือมีมากกว่า 700 ปีที่แล้ว ส่วนคำว่า “ภาวะผู้นำ” นั้นได้ปรากฏขึ้นในภายหลังประมาณปี ค.ศ. 1800 (2343) หรือประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมาในการให้นิยามหรือความหมายของ “ผู้นำ” และ “ภาวะผู้นำ” ได้มีนักวิชาการและนักบริหารอธิบายไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะดังต่อไปนี้

ความหมายของผู้นำ (Leader)

คำว่า “ผู้นำ” เป็นการมองที่เน้นไปที่ตัวบุคคล เราัมักจะได้ยินคำพูดที่ใช้เรียกแทนผู้นำในทิศทางที่แตกต่างกันและมักจะมีขอบเขตที่กว้างขวางตามทัศนะของผู้พบเห็น เพื่อความเข้าใจความหมายเกี่ยวกับผู้นำให้ชัดเจน พรณพ พุกกะพันธุ์ (2544) กล่าวถึงการกำเนิดของผู้นำ ไว้ 4 ประการ คือ

1. ผู้นำโดยกำเนิด
2. ผู้นำที่มีความอัจฉริยะ
3. ผู้นำที่เกิดขึ้นตามสายงาน
4. ผู้นำตามสถานการณ์

ผู้นำที่กำเนิดมาจาก 2 จุดใหญ่ๆ คือผู้นำโดยกำเนิด หมายถึง ผู้นำประเภทนี้ได้มาจากการสืบทอดทางบรรพบุรุษ เช่น การได้รับการแต่งตั้งสืบทอดเป็นรัชทายาท หรือราชวงศ์ และผู้นำที่กำเนิดจากผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ความกล้าหาญ หรือบุคคลนั้นมีคุณสมบัติพิเศษต่างๆ ในความเป็นผู้นำในตัวของเขาเอง มีผู้ให้ความหมายภาวะผู้นำไว้หลายลักษณะที่สอดคล้องกันซึ่งเป็นกระบวนการของการสั่งการและการใช้อิทธิพลต่อกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกของกลุ่ม (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2540) ผู้นิพนธ์ได้รวบรวมความหมายของผู้นำผ่านทัศนคติของนักวิชาการและนักบริหารมารวบรวมไว้พอสังเขปดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายรวมกัน โดยที่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตาม ให้พากันไปด้วยดี สู่จุดหมายที่ตั้งาม ที่ว่าพากันไป ก็ให้พากันไปด้วยดีนั้น หมายความว่าไปโดยสวัสดิหรือโดยสวัสดิภาพ ผ่านพ้นภัยอันตรายอย่างเรียบร้อยและเป็นสุข เป็นต้น แล้วก็บรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งามโดยถูกต้องตามธรรม” หมายความว่า เป็นความจริงความแท้ ความถูกต้อง และได้มาโดยธรรม

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) (2549) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ มีศิลปะ มีอิทธิพลต่อกลุ่มชน เพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันแล้ว เช่น เป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัดและแม้กระทั่งเป็นหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ (2541) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มสามารถนำกลุ่มปฏิบัติงานต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร มีความสามารถในการชักจูงบุคลากรในองค์กรให้ทำงานด้วยความเต็มใจ แต่ผู้นำทุกคนไม่ได้เป็นผู้บริหารและในความเป็นจริงผู้บริหารโดยตำแหน่งอาจจะไม่ใช่ผู้นำก็ได้

จากแนวคิดของนักวิชาการและนักบริหารหลายท่านข้างต้นดังที่ได้กล่าวมานั้น สามารถสรุปใจความได้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถ มีทักษะ ได้รับการยอมรับ และมีความบุคลิก

เฉพาะตัวที่สามารถจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติภารกิจ การงานของกลุ่มหรือองค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ผู้นำหรือองค์กรตั้งไว้

ความหมายของภาวะผู้นำ (Leadership)

คำว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและจัดการองค์กรทั้งในภาครัฐและเอกชน เพื่อให้การดำเนินการบรรลุยังเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่องค์กรได้ตั้งไว้ ความหมายของ ภาวะผู้นำ ในทัศนะนักวิชาการทั่วไปมีนักวิชาการที่ให้ความหมายของภาวะผู้นำเอาไว้หลายทฤษฎีด้วยกันที่น่าสนใจทั้งนักวิชาการต่างประเทศและภายในประเทศ เพื่อความเข้าใจที่ครอบคลุมยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมความหมายของภาวะผู้นำจากผู้รู้ทั้งหลาย ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) (2546) ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลาย มาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ดียิ่ง

กวี วงศ์พุด (2536) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่ผู้นำใช้อิทธิพลในความสัมพันธ์ ซึ่งมีอยู่ต่อไปบังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยการ โดยใช้กระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ศิลปะวิธีที่ผู้นำได้ประยุกต์ใช้ความรู้ความสามารถ จนก่อให้เกิดอำนาจ อิทธิพล หรือเกิดการยอมรับจนสามารถจูงใจผู้อื่นหรือชักนำพาผู้อื่นให้ปฏิบัติภารกิจ การงานของกลุ่มหรือองค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่ผู้นำหรือองค์กรตั้งไว้

ภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา

ความเป็นผู้นำที่จะสามารถนำพาบุคคลต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันทั้งที่ต่างจิตต่างใจ ต่างความรู้สึกรู้ต่างความคิด สามารถนำคนทั้งหลายทำการงานต่างๆ ไปด้วยกันได้และพากันไปด้วยดีจนบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดหรือความสำเร็จที่เป็นจุดหมายที่ดียิ่งนั้น พระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำหรือนายก พระพุทธองค์ตรัสไว้เกี่ยวกับภาวะผู้นำ ซึ่งสามารถแยกประเภทภาวะผู้นำ ได้ดังนี้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2550)

1) ประการแรก พระพุทธองค์ตรัสว่า “เราเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์ทั้งหลาย อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร สัตว์ทั้งหลายก็พ้นไปได้จากทุกข์ทั้งปวง” พุทธพจน์นี้เป็นข้อที่แสดงความเป็นผู้นำ แต่ไม่มีคำว่า “ผู้นำ” อยู่ในคำตรัสนี้ พึงเข้าใจว่า ความเป็นกัลยาณมิตรนี้แหละคือประเภทภาวะผู้นำ จุดเด่น หรือสาระสำคัญของพุทธพจน์นี้ก็คือว่า ผู้นำนั้นเป็นผู้นำเพื่อประโยชน์แก่เขา โดยเฉพาะสำหรับพระพุทธเจ้า ก็คือ เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ หรือมนุษยชาติทั้งปวง ถ้ามองในวงแคบเข้ามา ก็คือ ผู้นำนั้นเป็นผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อร่วมชาติ

เพื่อร่วมสังคม หรือแก่งองค์กรนั้นๆ (พระมหาสุบัณฑิต สุพลทิโต (จันทร์สว่าง), 2551) (แต่องค์กรต่างๆ ที่มีขึ้น ก็เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์ชาติแก่เพื่อนมนุษย์ แก่สังคมนั่นเอง) เพราะฉะนั้น หลักสำคัญก็คือ เป็นกัลยาณมิตรในสาระว่า “ทำเพื่อประโยชน์แก่เขา”

2) ความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้านั้น แสดงออกในลักษณะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นผู้ค้นพบมรรคา หรือค้นพบทางทรงเป็นผู้รู้ทาง และทรงบอกทางให้ ทางนั้นเพื่ออะไร ก็เพื่อไปสู่จุดหมาย หมายความว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้สามารถที่จะช่วยให้คนไปถึงจุดหมายได้ เพราะว่าคนทั้งหลายต้องการไปให้ถึงจุดหมายนั้นแต่เขาไม่รู้ทางไม่มีวิธี พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมรรคา คือทางที่ไปสู่จุดหมาย แล้วก็มาช่วยบอกกล่าวชี้แนะ หรือบอกทางให้ เป็นเหมือนมัคคุเทศก์ ทำให้ผู้คนอื่นสามารถร่วมเดินทางหรือโดยสารไป ท่านใช้คำว่า “มาร่วมสมทบ” หรือ “ตามมาสมทบ” เดินทางไปสู่จุดหมาย ทั้งนี้หมายความว่า ผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ข้อนี้เป็นลักษณะใหญ่ที่สำคัญ

3) อีกประการหนึ่งประเภทภาวะผู้นำ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้แสดงออกในคำตรัสเป็นบางครั้ง คือพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ช่วยให้คนทั้งหลายได้ศึกษา เรียนรู้ หรือฝึกฝนตนเอง จนกระทั่งเขาสามารถที่จะข้ามพ้นความทุกข์หรือปัญหาไปถึงจุดหมายได้ ข้อนี้หมายความว่า ผู้นำไม่ได้มาหยิบยื่นอะไรให้แก่ผู้อื่นโดยตรง แต่มาช่วยให้คนอื่นได้ฝึกตน ได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองได้ และช่วยตนเองให้พ้นปัญหาไป หรือทำได้สำเร็จบรรลุจุดหมาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

อย่างไรก็ตาม ผู้นำปกครองหรือรัฐเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนในการดำรงชีวิตให้มีความสุขเท่านั้น ส่วนประชาชนต้องช่วยเหลือตนเอง หรือขวนขวายในการประกอบอาชีพ โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากรัฐเพียงอย่างเดียว ผู้นำปกครองหรือรัฐเป็นเพียงผู้ชี้แนะแนวทางให้และช่วยเหลือในบางประการเท่านั้น พระพุทธองค์ทรงสอนให้สาวกรู้จักพึ่งพาตัวเอง พระองค์เป็นเพียงผู้บอกทางให้เท่านั้น การช่วยเหลือที่ดีที่สุดคือการพึ่งตัวเอง ส่วนการเดินทางหรือการปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์นั้นเป็นเรื่องของสาวกเอง

ในการบริหารและการปกครองนั้นจะต้องมีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ ซึ่งวัตถุประสงค์นั้นจะขึ้นอยู่กับผู้นำปกครองหรือรัฐเป็นผู้กำหนดไว้ จากกฎทนต์สูตรแสดงให้เห็นว่า ผู้นำปกครองหรือรัฐ ไม่ได้มีหน้าที่เพียงขจัดปัญหาและความเลวร้ายในสังคมเท่านั้น แต่ผู้นำปกครองหรือรัฐจะต้องมีหน้าที่ในการส่งเสริมให้ประชาชนบรรลุเป้าหมายของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ และสังคม ประชาชนต้องมีความสุข ดังที่อริสโตเติล (Aristotle) (สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, 2534) กล่าวไว้ว่า “... เป้าหมายสุดท้ายของรัฐ คือ เศรษฐกิจมั่นคง สุขภาพร่างกายคือมีความแข็งแรงทางทหาร สุขภายในคือ คุณธรรมในการปกครองประการสุดท้ายสำคัญที่สุด แต่ต้องมี 2 ประการแรกช่วยเสริมด้วยจึงจะสมบูรณ์ ” ซึ่งผู้นำปกครองที่มีภาวะผู้นำนั้นจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการตอบสนองความต้องการต่างๆ ของประชาชน หรือสังคมส่วนรวม ในทางพระพุทธศาสนาได้มีแนวคิดที่ว่า การที่จะทำให้ประชาชนภายในปกครองบรรลุเป้าหมายชีวิตของตนไม่ระดับใดก็ระดับหนึ่ง มนุษย์ทุกคนต้องมีเป้าหมายของชีวิต ซึ่งเรียกว่าอรรถหรือประโยชน์ เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. เป้าหมายระดับต้น หรือประโยชน์ในปัจจุบัน อันเป็นขั้นต้นของเป้าหมายชีวิตมนุษย์ทุกคน เช่น ต้องการลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ไม่ต้องการเสื่อมลาภ ยศ สรรเสริญ และประสบทุกข์ สิ่งเหล่านี้จะต้องเป็นสิ่งที่ได้มาอย่างชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิฐฐัมมิกประโยชน์

2. เป้าหมายระดับกลาง เป็นเป้าหมายที่ที่หวังได้ในอนาคตมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน หรือตำแหน่งที่ดีอันประกอบไปด้วยศีลธรรม มีศรัทธาตั้งมั่นอย่างถูกต้อง มีเป้าหมายสูงกว่าระดับแรก ซึ่งเป็นหลักประกันในอนาคตว่า วันข้างหน้าหรืออนาคตจะไม่เดือดร้อนเพราะการกระทำในปัจจุบันรวมทั้งภพชาติหน้าไม่ต้องกลัวอบายภูมิเรียกว่า สัมปรายิกัตถประโยชน์

3. เป้าหมายขั้นสูงสุด เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา นั่นคือพระนิพพาน อันเป็นยอดปรารถนาสูงสุดของมนุษย์ เป็นการหลุดพ้นจากปัญหาหรือความทุกข์ทั้งปวงเรียกว่า ปรมัตถประโยชน์ (พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ (ผาตา), 2543)

การที่ผู้นำปกครองมุ่งพัฒนาประเทศและทำให้ประชาชนมีความสุข มีอาชีพสุจริต พัฒนาสาธารณูปโภคต่างๆ อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นเป้าหมายปัจจุบัน การให้การศึกษาอบรมเพิ่มพูนความรู้ทั้งทางด้านวิชาการและด้านศีลธรรมแก่ประชาชนเพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดี ดังที่กล่าวมาแล้ว จัดเป็นเป้าหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน จัดเป็นเป้าหมายสูงสุดส่วนมากแล้วบุคคลโดยทั่วไปบรรลุได้แค่เป้าหมายระดับต้นและระดับกลาง นั่นคือความสุขในปัจจุบันและในอนาคตเท่านั้น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งความสุขไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1) สุขทางกาย เรียกว่า กายิกสุข

2) สุขทางใจ เรียกว่า เจตสิกสุข

สุขทางกาย เป็นสุขที่เจตด้วยอามิสหรือวัตถุสิ่งของจากภายนอก ตอบสนองความต้องการด้วยกามคุณทั้ง 5 มี รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ได้แก่ การมีอาหารรับประทานอย่างพอเพียง มีที่อยู่อาศัยมียารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่มากกว่าปัจจัย 4 ซึ่งเป็นการบำเรอกิเลสตัณหาอันเป็นความสุขทางกายมากกว่า ส่วนสุขทางใจนั้น เป็นความสุขที่สงบเย็น ปลอดภัย ไม่เร่าร้อน ซึ่งความสุขประเภทนี้ไม่ต้องอิงอาศัยวัตถุสิ่งของมากนัก มีเพียงปัจจัย 4 ก็สามารถอยู่ได้ และการอยู่ของผู้ที่ปรารถนาความสุขทางใจนั้น เป็นการอยู่เพื่อการปฏิบัติธรรมให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง นักปกครองต้องมีจุดประสงค์ที่แน่นอนและเป็นประโยชน์แก่คนส่วนมาก เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งทางกายและทางใจ ผู้ที่มีหน้าที่เป็นนักปกครองต้องเข้าใจหลักในการบริหารและการปกครองเป็นอย่างดี ซึ่งได้แบ่งวัตถุประสงค์ของรัฐออกเป็น 3 ประการ ดังพอที่จะนำมาเปรียบกันได้กับทางพระพุทธศาสนา คือ

1. เพื่อสร้างความเป็นระเบียบของสังคม เพราะว่าเป็นระบียบนั้นเป็นรากฐานของความสงบเรียบร้อย และเป็นบ่อเกิดของสิ่งสำคัญต่างๆ เช่น ทำให้มีโอกาสใช้สิทธิอย่างเต็มที่ ทำให้เกิดเสรีภาพความเสมอภาค และการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน

2. เพื่อให้สวัสดิการสาธารณะ อันเป็นกิจการที่มีผลประโยชน์ร่วมกันต่อคนส่วนใหญ่ภายในรัฐ เช่น กิจการสาธารณูปโภคต่างๆ ซึ่งจะขาดเสียมิได้ เพราะถ้าขาดไปก็จะทำให้ประชาชนในรัฐเกิด

ความเดือดร้อน มีความลำบากในการดำรงชีวิต ฉะนั้น นักปกครองจึงต้องเข้ามาจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนส่วนใหญ่โดยแท้จริง

3. เพื่อสร้างและเพิ่มพูนศีลธรรม หรือจริยธรรมตามหลักศาสนา อันเป็นหลักสำคัญที่จะทำให้ประชาชนเป็นคนดี มีศีลธรรม ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของหลักศาสนา และความถูกต้องตามกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน ขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงาม ที่ประพาสสืบต่อกันมาซึ่งเป็นวิถีชีวิตของบุคคลในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ รวมทั้งช่วยให้ประเทศชาติสงบสุข ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สิน (จรรณ สุภาพ, 2514)

จากความเห็นของนักปรัชญาการเมืองดังกล่าวสามารถที่จะอนุมานหรือประยุกต์เข้ากันได้ ในหลักการหรือเป้าหมายของชีวิต 3 ระดับ ในทางพระพุทธศาสนา ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น คือ เป้าหมายระดับต้น หรือประโยชน์ในปัจจุบัน กับการบริหารของผู้นำปกครองที่กระทำเพื่อสร้างความเป็นระเบียบของสังคม เป้าหมายระดับกลาง เป็นเป้าหมายที่หวังได้ในอนาคตมีความเจริญก้าวหน้าด้วยกันกับการบริหารของผู้นำปกครองที่กระทำเพื่อให้สวัสดิการสาธารณะ และเป้าหมายขั้นสูงสุด เป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดในพระพุทธศาสนา นั่นคือพระนิพพาน กับการบริหารของผู้นำปกครองที่กระทำเพื่อสร้างและเพิ่มพูนศีลธรรม หรือจริยธรรมตามหลักศาสนา

การบริหารและการปกครองของผู้มีอำนาจอันเป็นบทบาทที่สำคัญนั้น มีความคล้ายคลึงกันเป็นบางส่วน ทั้งทางด้านโครงสร้างและการนำไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม จุดประสงค์สูงสุด คือความสุขของตนและประชาชนทั้งปวง พุทธพจน์ว่า “ผู้บรรลุจุดหมายปลายทางแล้วไร้ความโศกหลุดพ้นแล้วในธรรมทั้งปวงละกิเลสเครื่องร้อยรัดได้หมดย่อมไม่มีความเร่าร้อน” ทางทุกสายมุ่งสู่ความสุข หลักการในการบริหารและการปกครองทั้งฝ่ายนักปรัชญาการเมืองต่างประเทศและในประเทศล้วนมีจุดประสงค์อันเดียวกัน ผู้นำจึงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ความเข้าใจ และจะต้องมีบทบาทหน้าที่ในการวางแผนงานนั้นๆ เป็นเข็มทิศชี้ทิศทางไปสู่เป้าหมายของการทำงานในกระบวนการบริหารงาน เป็นที่ยอมรับกันว่าผู้นำหรือผู้บริหารมีบทบาทอันสำคัญยิ่งในการที่จะทำให้งานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม

หลักสัปปริสธรรมนั้น เป็นข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บริษัทตามโอกาสสถานที่ต่างๆ กัน ซึ่งคุณสมบัติของผู้นำที่ดีในความหมายของพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ ในชีวิตประจำวันนั้น ถ้าหากใครมีคุณธรรมของมนุษย์ที่แท้ 7 ประการนี้ และสามารถประพฤติได้อย่างถูกต้องตามหลักการเหล่านี้โดยสมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็น ผู้ที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็น “สัตบุรุษ” หรือ “คนดีแท้” หรือ “มนุษย์โดยสมบูรณ์” การกระทำหรือพฤติกรรมของเขามีความเหมาะสมถูกต้องปราศจากความผิดพลาด นำประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวมย่อมเอื้ออำนวยประโยชน์สันติสุขแก่สังคมนั้น ดังนั้นก่อนที่จะทำความเข้าใจความหมายและความเป็นมาของหลักสัปปริสธรรม จึงควรทำความเข้าใจความหมายของสัตบุรุษก่อน เพื่อที่จะได้ทำความเข้าใจในหลักธรรมอื่นๆ ซึ่งแบ่งเป็นข้อย่อยต่างๆ

สัปปุริสธรรมเป็นธรรมของสัปปุริสชน คือ คนดี หรือ คนที่แท้ ซึ่งมีคุณสมบัติความเป็นคนที่สมบูรณ์และถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ในการนิยามความหมายของสัปปุริสธรรม ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะต่างๆ ไว้ดังนี้

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช (อุฎฐายี) (2509) กล่าวว่า สัปปุริสธรรม 7 หมายถึง คุณธรรม 7 ประการที่บริบูรณ์ในผู้โดยยอมนุชคนนั้นให้เป็นสัปปุริสชนที่เจริญด้วยคุณสมบัติควรแก่ความเคารพนับถือของชนทั้งหลาย ทำให้บุคคลนั้นสามารถปฏิบัติกิจการงานให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี และเป็นหลักปฏิบัติเพื่อทำคนให้เป็นผู้สงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าได้

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2538) ได้ให้ความหมายว่า สัปปุริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มี 7 ประการ คือ 1) ธัมมัญญตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2) อตถัญญตา รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้เหตุผล 3) อัตตัญญตา รู้จักตน 4) มัตตัญญตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญตา รู้จักกาลเวลา 6) ปริสสัญญตา รู้จักชุมชน สังคม 7) ปุคคลสสยัญญา รู้จักบุคคล คุณธรรม 7 ประการ อันเป็นคุณสมบัติภายในตัวผู้นำ ซึ่งมีคุณสมบัติทั้ง 7 ประการนี้ เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ ที่จะทำให้นำผู้สามารถจัดการ สามารถปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย จ. เปรียญ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2538) กล่าวว่า หลักสัปปุริสธรรม 7 หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ธรรมของคนดี บุคคลที่มีคุณธรรมประจำใจ โดยยึดเอาหลักสัปปุริสธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต บุคคลที่ยึดเอาหลักสัปปุริสธรรม เป็นธรรมประจำใจยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ดี เพราะเป็นผู้มีเหตุผลมีผลในการปฏิบัติตน เมื่อบุคคลรู้จักเหตุผลแล้ว การปฏิบัติตนก็เพียบพร้อมด้วยความดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน รู้จักบุคคล แล้วบุคคลนั้นเป็นคนดี คือ สัตบุรุษในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นคนดี เพราะเป็นผู้รักสงบ รักความเที่ยงธรรม รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักกาลเทศะ มีเหตุมีผลในการทำงาน โดยเฉพาะผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองคนอื่น จะสามารถบริหารงานได้อย่างราบรื่น สรุปความได้ว่า สัปปุริสธรรม 7 คือ คุณธรรมที่สำคัญ สำหรับสัปปุริสชน หรือคนดีและเป็นคุณธรรมสำคัญของผู้ผู้นำที่สมบูรณ์แบบด้วย คุณธรรมทั้ง 7 ประการย่อมนำบุคคลนั้นไปสู่ความมีคุณค่าอย่างแท้จริง เรียกได้ว่าเป็นคนสมบูรณ์แบบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2547)

หลักสัปปุริสธรรม 7 นี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธัมมัญญสูตร ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม 7 ประการ นี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ฯลฯ เป็นเพื่อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก สัปปุริสธรรมธรรม 7 ประการได้แก่อะไรบ้าง กล่าวคือภิกษุในธรรมวินัยนี้ คือ 1) เป็นธัมมัญญ 2) เป็นอัตถัญญ 3) เป็นอัตตัญญ 4) เป็นมัตตัญญ 5) เป็นกาลัญญ 6) เป็นปริสสัญญ และ 7) เป็นปุคคลปโรปรัญญ

ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง ธัมมัญญบุคคล ซึ่งหมายถึง ผู้รู้ธรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการที่ 1 ในคุณสมบัติ 7 ประการของภิกษุ ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 7 ประการ ย่อมเป็นผู้ควร

ของการคำนับ นบถือ ยกย่อง ของบุคคลทั้งหลาย ถือเป็นผู้มีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ
คุณสมบัติ 7 ประการนั้น คือ

1) เป็นธัมมัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้ธรรม อันเป็นคำสอนที่สำคัญ คือ สุตตะ (พระสูตรต่างๆ) เคยยะ (พระสูตรที่ประกอบด้วยคาถา) เวยยาकरणะ (พระอภิธรรมทั้งหมด) คาถา (พระธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา) อุทาน (พระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานด้วยทรงโสมนัส) อิติวุตตกะ (พระสูตร ที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า ขอนี้สมจริง ดังคำที่พระพุทธองค์ตรัส) ชาดก (พระสูตรที่แสดงเรื่อง ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า) อัปภูตธรรม (พระสูตรที่ประกอบด้วยอิทธิปาฏิหาริย์) เวทัลละ (พระสูตร ที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายถามแล้วได้รับความรู้และถามยิ่งขึ้นไป)

2) เป็นอรรถัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้ความหมายแห่งภาษาิต กล่าวคือ เป็นผู้รู้ จุดมุ่งหมายและ รู้จักผลว่า ผลที่เกิดจากการกระทำมีประโยชน์และตรงตามเป้าหมายที่ตั้งมั่นไว้

3) เป็นอรรถัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้จักตนว่ามีศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ เท้าใด ตามหลักแห่งอารยวิधि 5

4) เป็นมัตตัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้ประมาณในการรับปัจจัย 4 กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักความพอดี ตามหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทาและหลักสันโดษ

5) เป็นกาลัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้จักเวลาอันเหมาะสมที่จะประกอบกิจการงานต่างๆอย่าง ถูกต้อง

6) เป็นปริสัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้จักวิธีการเข้าหาประชุมชน กล่าวคือ เป็นผู้รู้จักชุมชนหรือ สังคมอย่างถูกต้อง และเข้าใจวิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้องในชุมชนหรือสังคมนั้น

7) เป็นบุคคลปโรปรัญญู หมายถึง เป็นผู้รู้จักเลือกคบคนให้ถูกต้อง

ผู้นำที่ดีจะต้องรู้จักเลือกบุคคลผู้เป็นคนดี ผู้เป็นบัณฑิต เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง หมู่คณะและสังคม เพราะการเลือกคบคนไม่ดี หรือคนพาล ย่อมนำมาซึ่งความหายนะแก่ตนเอง หมู่คณะและสังคม ดังนั้น ผู้นำที่ดีจึงควรพิจารณาวิเคราะห์ในการเลือกคบคนดี เพื่อให้สามารถนำ ความสุขความเจริญก้าวหน้ามาสู่ตนเอง หมู่คณะและองค์กรได้ตลอดไป

จากที่กล่าวมาแล้ว สามารถวิเคราะห์ให้เห็นว่า หลักสัปปริสธรรม เท้าที่ปรากฏในคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนามีจำนวนมากซึ่งล้วนแต่เป็นคุณธรรมสำหรับคนดี และในขณะเดียวกันก็เป็น คุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำด้วย ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ มุ่งเน้นในการส่งเสริมผู้นำที่เป็นคนดี มีจริยธรรม มีคุณธรรม มาปกครองหมู่คณะ สังคม และ ประเทศชาติ เพื่อให้เกิดความสงบสุข การพัฒนาหมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ ให้มีศักยภาพที่ มั่นคงและก้าวหน้าตลอดไปในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

เอกสารอ้างอิง (References)

- กวี พงศ์พุม. (2536). *ภาวะผู้นำ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศูนย์เสริมวิชาชีพบัญชี.
จรรณ สุภาพ. (2514). *หลักรัฐศาสตร์*. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.
พรนพ พุกกะพันธ์. (2544). *ภาวะผู้นำและการจูงใจ*. กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักท์.

- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. พิมพ์พิเศษ 5 ธันวาคม 2549. กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2538). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *ธรรมนุญชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2550). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน (ผาตา). (2543). *การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุบัณฑิต สุบณฺธิโต (จันทร์สว่าง). (2551). *ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระนางมหาปชาบดี โคตรมณี*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ. (2541). *พฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพฯ: ซีระฟิล์มและโซเทกซ์.
- สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. (2534). *ความสูงสุดของศาสตร์แห่งการเมือง เอกสารการสอนชุดวิชาปรัชญาการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2534.